

УДК 330.356

Алсуф'єва О.О.

ПРО СУТНІСТЬ І СТРУКТУРУ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сутність взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності у статті визначається з урахуванням трансформації творчого зерна у суспільне надбання, що пов'язане з узгодженням економічних інтересів на всіх рівнях НІС; наводиться секторальна структура НІС за функціональним критерієм та критерієм, що враховує інноваційну активність економічних суб'єктів.

In the article essence of co-operation of actors of innovative activity is determined taking into account transformation of creative corn in public property which is related to the concordance of economic interests at all levels of NIS; a sector structure of NIS is pointed after a functional criterion and criterion which takes into account innovative activity of economic actors.

За умов світової економічної кризи ефективність реалізації стратегій інноваційного розвитку в межах національної економіки України значно знижується та гальмується внаслідок незбалансованих трансформаційних зрушень в мережі механізмів розвитку інноваційної діяльності та її інфраструктури. Актуальними стають дослідження умов і причин, які порушують узгодження інтересів економічних суб'єктів щодо впровадження інновацій, засад розробки обґрунтованих заходів щодо поширення та удосконалення інноваційної інфраструктури, активізації інноваційної діяльності, розгортання національної інноваційної системи.

Слід зазначити, що проблемами дослідження механізмів узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання у цілому, та суб'єктів інноваційної діяльності зокрема, а також вияву та аналізу сталих протиріч означених інтересів займаються такі провідні вчені як Л. Абалкін, В. Александрова, Ю. Бажал, І.Бочарова, Н. Воротилова, В. Геець, В. Герасимчук, Н. Іванова, В.Іноземцев, С.Квятковський, В.Мединський, М.Морітані, Ю.Морозов, Е.Менсфілд, Г.Попов, А.Пригожин, Е.Россель, Б.Санто, Б.Твісса, Е.Уткін, Р.Фатхутдинов, М.Хучек, А.Хемілтон, П.Шеко, Й.Шумпетера та інші. Однак, питання, які пов'язані із змінами системи економічних інтересів, їх впливом на процес виробництва, стійкості соціально-економічної системи в цілому, потребують свого подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження сутності та структури процесів взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності в межах національної інноваційної системи (НІС) на основі еволюційного та системно-структурного підходів.

Логіку зміни суспільної природи в кожен історичну епоху безпосередньо відбиває функціонування інноваційної системи суспільства [1], що набуває економічного змісту у зв'язку із залученням людини-творця як суб'єкта виробничих відносин у межах такого компонента зовнішнього середовища як суспільне виробництво. В загальному розумінні воно є засобом реалізації особистого творчого начала в природному середовищі, двоєдиним процесом, що складається з прямого (від суспільства до природи) й зворотного (від природи до суспільства) руху сутнісних сил людини.

Як економічна категорія національна інноваційна система відображає відносини між людьми з приводу трансформації творчого начала у суспільне надбання, покращення параметрів зовнішнього середовища, підвищення рівня взаємної адекватності людини та її оточення з метою задоволення виникаючих потреб. Суб'єктами цих відносин є не тільки творець та споживач, а й промислові підприємства, венчурні фірми, науково-дослідницькі

інститути, вищі навчальні заклади, підприємства та інші утворення, що формують інфраструктуру інноваційної діяльності, а також громадянські інститути, державні установи, включаючи органи державного управління і контролю інноваційних процесів тощо.

В загальноекономічному розумінні зміст та особливості інноваційної системи визначається інноваційною діяльністю [2], що спрямована на удосконалення і розвиток суспільної формації з метою покращення результатів виробництва, підвищення рівня задоволення потреб. Сутність цієї діяльності міститься в досягненні припустимої взаємної відповідності об'єктивних й суб'єктивних умов діяльності людини, встановленні відповідності поточних і нормативних вимог до людини, її оточення, та відбивається в таких формах як, наприклад, поліпшення умов праці, удосконалення професійної підготовки, накопичення особистого досвіду, коригування особистих потреб, що відбувається паралельно з пошуком альтернативних ресурсів, участю в конкурентній боротьбі, вибором джерел отримання доходу або варіанта задоволення потреб тощо. Потреби спрямовують творчу діяльність суспільства, забезпечують їх вибіркоче відношення до зовнішнього середовища через накопичення досвіду щодо їх задоволення. Ми дотримуємось тієї точки зору, що початковими в багаторівневій системі потреб є особисті, а інші виникають на їх основі, стаючи засобами задоволення.

Усвідомлені інноваційні потреби виступають у вигляді системи інтересів інноваційної системи, що виникають як опосередкований результат взаємодії інтересів економічних суб'єктів на всіх рівнях економічної системи, відбивають основні умови поєднання потреб і можливостей їх задоволення. Загальний напрямок розгортання інноваційної системи визначають економічні інтереси, що виникають на основі наявних відносин власності і детермінуються системою економічних законів конкретного способу виробництва.

У процесі формування способу поведінки економічний суб'єкт (актор) стоїть перед вибором – або узгоджувати свої інтереси з інтересами інших економічних суб'єктів та приймати участь у інноваційному процесі для задоволення, в кінцевому рахунку, і своїх потреб, або уникати цього і бути рано чи пізно виштовхнутим зі сфери суспільного виробництва, з певних верств населення. Отже, узагальнені інноваційні інтереси виконують роль рушійної сили розвитку суспільної формації, впливають на визначення його напрямку як безпосередньо, так і за допомогою певних стимулів й мотивів.

З позицій системного підходу входження окремих елементів та компонентів у складну систему можливе за умов їх повної взаємної відповідності [3], відповідно до чого участь акторів інноваційної діяльності опосередковується відносинами економічної активності, що виникають як у нематеріальній, так і у матеріальній сфері. Принцип градієнту (спрямованості) [4] економічної активності зазнає впливу усвідомленого інтересу до самоствердження та самовираження у суспільстві через певний вид діяльності.

За своєю глибинною сутністю відносини економічної активності є складовими по відношенню до відносин власності. Вони безпосередньо пов'язані із визначенням ефективного використання об'єктів власності (робочої сили, підприємницьких здібностей, капіталу, землі, інформації) в суспільному виробництві. Реалізація відносин власності потребує, по-перше, адекватної юридичної специфікації прав і обов'язків володіння, розпорядження й використання об'єктів власності; по-друге, державної й суспільної підтримки процесу реалізації цих прав і обов'язків, включаючи безпеку реалізації, передачу й спадкоємність цих прав, реалізацію права на дохід, дотримання власником своїх обов'язків, наприклад, щодо нешкідливого для інших людей використання об'єктів

власності; по-третє, наявності відповідних потреб і здібностей людини щодо реалізації цих прав і обов'язків, та, перш за все, економічної зацікавленості у реалізації цих прав.

Спираючись на диференціацію відносин власності за об'єктами можемо виділити економічну активність робітника як власника робочої сили щодо умов виробництва [5]; інвестора як власника капіталу в матеріальній або грошовій формі відносно умов використання цього капіталу; підприємця як власника підприємницьких здібностей відносно поєднання й використання виробничих ресурсів; споживача як власника засобів споживання до умов витрати реального доходу й задоволення особистих потреб та інші, тобто відокремити форми участі у інноваційній системі за функціональними (економічними) ролями акторів (рольові інтеграційні форми), в межах яких зароджується, формується й реалізуються спрямована на створення інновації економічна активність.

Специфіка актора інноваційної системи в окремій економічній ролі визначається наявними умовами реалізації рольових інтересів, що пов'язані з умовами використання об'єктів власності. Так, відрізняються зміст і реалізація інтересів споживача й інвестора, власника засобів виробництва й робітника. Окремі рольові форми характеризуються конкретними, майже типовими для певних умов, вимогами щодо творця, на що й орієнтуються суб'єкти інноваційної системи, наприклад, при впливі на становлення ініціативного підприємця, універсального робітника. Відповідність актора інноваційної системи встановленим вимогам разом із динамікою показників її діяльності в тій або іншій ролі характеризує ступень відповідності структури інноваційної системи до умов виробництва, і, перш за все, до активної реалізації відносин власності.

Слід зазначити, що відносини власності складають підвалини внутрішнього взаємозв'язку майже усіх глибинних форм прояву відносин в межах інноваційної системи, окреслюють якісне визначення інноваційної діяльності як економічної категорії, конкретизують основні складові інноваційного процесу, і, перш за все, інтереси суб'єктів інноваційної діяльності. У свою чергу, відносини пов'язані із трансформацією особистого творчого зерна у інновацію впливають на якість реалізації відносин власності, розвиток необхідних для цього потреб. В період становлення нового суспільства, спрямованого на інноваційну діяльність, що пов'язане із зміною законодавчої бази, форм, механізмів, обмежень функціонування відносин власності, де своєчасна інноваційна активність стає важливим чинником реалізації останніх, а тривалість інноваційного процесу впливає на загальну тривалість трансформаційних процесів в економіці, взаємна залежність і обумовленість відносин власності та конгломерату відносин в межах інноваційної системи проявляється більш наглядно.

За функціями, що виконуються в процесі інноваційної діяльності, економічних суб'єктів умовно можна віднести до певних секторів (див.рис.1), що, з одного боку, характеризуються відносною функціональною самостійністю, з іншого – синергетичною єдністю й рухливістю. Отже, за умов подальшого розвитку суспільного поділу праці (й інших факторів виробництва) актори інноваційної діяльності тяжіють один до одного внаслідок інтеграційно-інноваційного сплаву суспільних, колективних й особистих інтересів на підґрунті наявних відносин власності та можливостей їх реалізації.

Саме така взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності й формує національну інноваційну систему, яка закладає підвалини саморозвитку національної економіки. Серед інших секторів НІС важливої ролі набуває сектор «вільного інноваційного простору», який надає можливість акторам в разі нагоди з потенційних ставати активними учасниками інноваційної діяльності у тому або іншому секторі і, тим самим, наблизитися з так званої «периферії» до активного «ядра» НІС. За ступенем інноваційної активності суб'єктів НІС умовно можна згрупувати у певні сектори за виміром «ядро» - «периферія»

(див.рис.2). Це дозволяє надати структуру НІС у відмінному від попередньо наведеного (функціонального за змістом) ракурсу та проявити складну її динаміку, що зумовлюється ступенем активності економічних суб'єктів.

Відомо, що носієм та генератором нових знань є людина як творчий індивід. За цим, адекватність творця й зовнішнього середовища скорочує тривалість інноваційного процесу, робить його природно-еволюційним, майже непомітним, а неадекватність – гальмує його здійснення, веде до погіршення результатів, порушення юридичних й суспільних норм, настанов, правил.

Діалектична єдність та взаємодія людини і зовнішнього середовища, по-перше, дозволяє визначити процес виникнення, функціонування й розвитку інноваційної системи, як рівнодіючу двох процесів - впливу зовнішнього середовища на людину-творця та її творчий процес, що включає й інноваційну діяльність, а також зворотного продуктивного впливу людини на зовнішнє середовище, по-друге, забезпечує безупинну динаміку інноваційного процесу, по-третє, обумовлює необхідність постійного удосконалення не тільки людини та зовнішнього середовища, а й механізмів їх взаємодії з метою подальшого суспільного розвитку.

Сутність інноваційних відносин як складової підсистеми виробничих відносин поступово проявляється на поверхні економічного життя через різноманіття форм, що органічно взаємопов'язані між собою. Вони відображають характерні риси функціонування інноваційної системи в конкретно-історичних умовах, специфіку її організації й регулювання, а також відбивають результати й особливості функціонування відповідних суспільних інститутів, що впливають на її динаміку.

Так, організаційно-економічні форми інноваційної діяльності охоплюють відповідну організаційну діяльність, способи її планування й регулювання (включаючи методи як матеріального, так і морального заохочення, організаційні заходи впливу), створення й функціонування підрозділів, що реалізують або підтримують її здійснення [6]. До сукупності форм, які є невід'ємною складовою реалізації інноваційної діяльності, належать наступні: організація виробництва (об'єднання факторів) інноваційного продукту, розподіл й використання отриманого від цього доходу, система оплати інноваційної праці, порядок створення й використання суспільних інноваційних фондів, види конкурентної боротьби на інноваційному та суміжних ринках та інші, які значною мірою визначаються особливостями наявного господарського механізму, форм й методів державного, ринкового, громадянського й особистого регулювання інноваційних процесів.

Суб'єкти інноваційної системи формують специфічні організаційні форми, що спрямовані на активізацію інноваційної поведінки [7] й діяльності у конкретних економічних ролях, наприклад, реклама для заохочення споживача, соціальні контракти для впливу на робітника, страхові послуги для залучення інвесторів до участі в інноваційних проектах тощо. Крім того, людина в особистій інноваційній активності використовує різноманітні організаційні форми, включаючи участь у роботі товариств споживачів, профспілкових організацій, в акціях протесту, у тіньовому секторі тощо.

Організаційно-економічні форми інноваційної поведінки й діяльності безпосередньо пов'язані із способом об'єднання факторів виробництва [8], залежать від рідкості, обсягу, наявності цих факторів, та, у свою чергу, впливають на відповідність особистого й матеріального факторів, динаміку продуктивності праці, тобто кінцеві результати виробництва.

Рис. 1. Структура НІС за функціональними секторами.

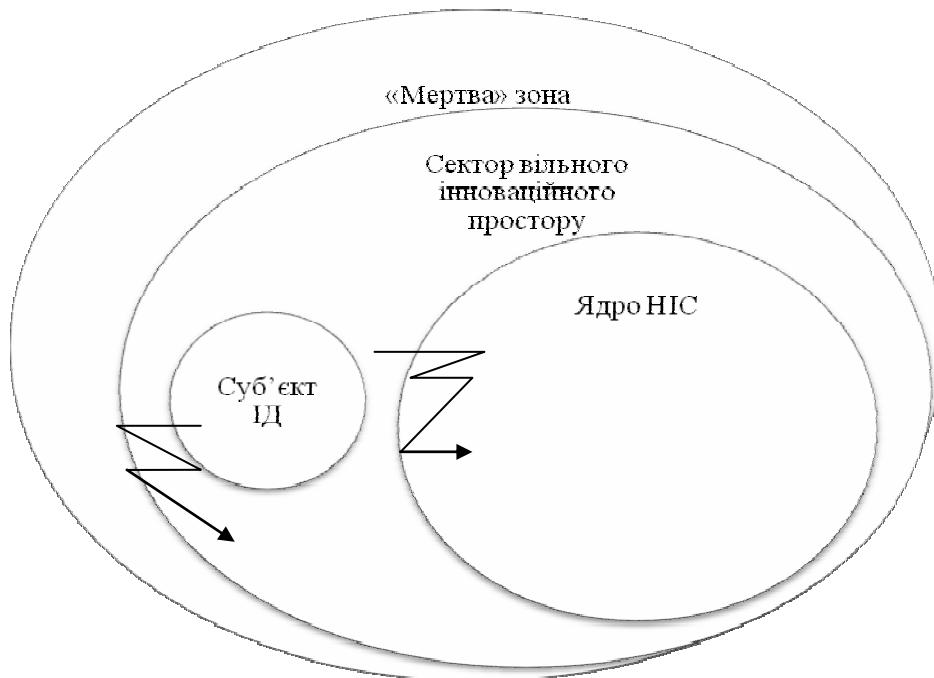

Рис.2. Схема руху суб'єкта інноваційної діяльності у ядерній структурі НІС.

Таким чином, для підвищення швидкості інноваційних перетворень та розвитку економіки України, що має забезпечити її конкурентоспроможність в умовах безперервних трансформацій світового господарства, необхідне ґрунтовне вивчення механізмів узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та шляхів їх удосконалення в межах національної інноваційної системи. Стабілізація економічної системи України, впровадження і функціонування інноваційної моделі її розвитку потребує виявлення різноманітних форм взаємодії акторів інноваційної системи, які відображають характерні риси її діяльності та особливості функціонування відповідних суспільних інститутів. На нашу думку, це надасть можливість для розробки відповідних державних програм відносно кожної з виділених форм інноваційної діяльності, що у кінцевому рахунку буде сприяти наближенню до рівноваги в системі інтересів національної інноваційної системи і стимулювати її конкурентний розвиток.

Актор інноваційної системи як суб'єкт впливає на здійснення інноваційного процесу через узгодження економічних інтересів, диференційоване використання стимулів й мотивів до інноваційної діяльності за економічними ролями, а як об'єкт – пристосовується до умов виробництва в межах тієї кількості економічних ролей, що інтегрує й виконує на всіх рівнях економіки. У визначенні економічних ефектів функціонування НІС враховується як результат економічної діяльності ізольованих економічних агентів, так й те, яким чином вони взаємодіють у процесі генерації і розповсюдження ідей, сполучають сукупність економічних ролей (“мікросередовищ”).

Література

1. Тарасевич В. Эффективность общественного производства: сущность и механизм роста. – К.: Вища школа, 1991. – С.39.
2. Кабанов А.И. Механизм управления инновационными процессами на современном этапе. - Донецк, 1999. - с. 26-27.
3. Плахов В. Социальные нормы: философские основания общей теории. – М., 1985. – С.34-35.
4. Забарский М. Интересы – движущая сила общественного прогресса. - Экономика Украины, 1999. - №7. – С.58-66.
5. Кендюхов О. Мотивація творчої інтелектуальної праці: дослідження основних підходів. - Экономика Украины, 2005. - №3. – С.49-56.
6. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України // Вісн. НАН України, 2001. - №2.- С.11-16.
7. Новицкий В. Императивы инновационного развития. - Экономика Украины, 2007. - №2. – С.45-52.
8. Маевский В. Эволюционная теория и технологический прогресс // Вопросы экономики, 2001. - № 11. - С. 5- 16

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Тарасевичем В.М. 14.05.09*

*Надійшло до редакції
07.05.09*